

РОЗДІЛ 4. ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ

УДК 631.11.

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ КАРПАТСЬКОГО МАКРОРЕГІОНУ

М.В. ЩУРИК

Обґрунтовано потребу запровадження якісно нової моделі відтворення земельних ресурсів, яка би спрямовувалась на розв'язання соціальних проблем. Запропоновано передумови переведення аграрного сектора Карпатського макрорегіону на модель сталого розвитку.

The author grounds the needs for introducing qualitatively new model of landed resources reproduction which can be directed for solving social problems. New preconditions for the agrarian sector transition into the model of steady development was suggested by the author for the Carpathian macroregion.

Ключові слова: відтворення, земельна реформа, фінансування, безробіття, дохідність, концепція, передумови.

Відтворювальний процес пов'язаний із використанням, поліпшенням, збереженням та охороною земельних ресурсів АПК нині спрямовується на розв'язання перш за все економічних інтересів суб'єктів господарювання. Земельна реформа в сільському господарстві значно ускладнила розв'язання завдань соціального захисту в Карпатському макрорегіоні.

Нинішній розвиток аграрного сектора потребує запровадження спільних зусиль у зв'язку з відтворенням

земельних ресурсів. Відповідно до зазначеного світовою спільнотою розроблена концепція сталого розвитку Ріо-92, яка нині є програмним документом, що регулює стратегію формування земельних відносин. Відбувається еволюція спільної сільськогосподарської політики: відхід від типово галузевої аграрної політики до спрямованої на багатофункціональність політики розвитку села, істотним елементом якої є збалансований і сталий розвиток сільського господарства та інших галузей агропромислової економіки, суспільний розвиток і збереження навколишнього природного середовища [6]. Зважаючи на важливість переведення вітчизняного аграрного сектора на модель сталого економічного розвитку вченими досліджуються широке коло проблем, пов'язаних з передумовами та потребою її запровадження. Особливо важливе місце при цьому відводиться розв'язанню соціальних завдань, які, на наше переконання, слід віднести до найбільш значущих і важливих. При цьому вченими зазначається, що для переведення аграрного сектора на модель сталого розвитку важлива роль належить передумовам його запровадження. При цьому одночасно мають розв'язатися дві групи завдань: перша – прискорення розв'язання гостро актуальних соціальних проблем аграрного сектора економіки і, в ширшому плані, але взагалі як середовище життєдіяльності третини громадян України; друга – формування виробничої і соціальної сфер сільських територій на основі моделей багатофункціонального розвитку, яка притаманна постіндустріальним країнам [5]. Запровадження сталої моделі окремими економістами розглядається через переосмислення цінностей соціальних потреб. Ними зазначається, що сталий розвиток як збалансована взаємодія людини, суспільства та природи повинен бути соціально орієнтованим, спрямованим на формування розумних потреб людини, у зв'язку з чим реалізація його принципів передбачає корегування шкали життєвих цінностей в бік зростання моральних, духовних компонентів [2, с.23]. Йдеться про сприйняття системи цінностей, в якій економічна ефективність вимірюється згідно з соціальними потребами всіх людей на планеті, а не лише відповідно до бажань певних індивідів[1]. Зважаючи на потребу переходу та важливість запровадження в сільськогосподарський сектор моделі сталого розвитку

Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року передбачено розробити проект Національного кодексу сталого агрогосподарювання, забезпечити впровадження базових агроекологічних вимог і стандартів та контролю за їх дотриманням за умови надання товаровиробникам бюджетної підтримки [3, с.21].

Особливо важлива роль при розв'язанні соціальних завдань моделі сталого розвитку відводиться земельним ресурсам, які слугують базисом, основою відтворювального процесу суспільства. Від того наскільки успішно і раціонально забезпечується використання, поліпшення, збереження та охорона земельних угідь залежить продовольча безпека країни, створення нових робочих місць, економічна ефективність ведення земельного господарства, успішний розвиток сільськогосподарського сектора економіки тощо.

Дослідити передумови розв'язання суспільних проблем завдяки запровадженню моделі сталого розвитку в аграрному секторі Карпатського макрорегіону. Визначити роль і участь в цьому процесі земельних угідь сільськогосподарського сектора економіки.

Земельна реформа в сільському господарстві Карпатського макрорегіону значно загострила економічні, екологічні та соціальні складові відтворювального процесу. Особливо це стосується земельних ресурсів АПК. Проголошення ринково орієнтованої економічної моделі не забезпечило очікуваних результатів підвищення ефективності їх використання. Навпаки значно погіршилось використання, поліпшення, збереження та охорона земель. Одна із причин недостатності полягає у відсутності стратегії, програми організації земельного господарства, яка би була орієнтиром поступального й ефективного розвитку. Насамперед це стосується визначення стратегії відтворення земельних ресурсів у Карпатському макрорегіоні, її узгодженості із світовими тенденціями й надбаннями. Мова йде про потребу запровадження найважливіших принципів сталого розвитку, що були прийняті світовою спільнотою на конференції ООН в 1992 році у Ріо-де-Жанейро. Основний зміст прийнятого документа полягає в організації відтворювального процесу, таким чином, щоби забезпечувалося одночасне розв'язання

триєдиного завдання: досягнення стабільності економіки, поліпшення екології та соціального захисту населення. Інакше кажучи відтворення земельних ресурсів має бути організоване таким чином, щоби за наявних земельних площ забезпечити стабільне виробництво сільськогосподарської продукції не порушуючи при цьому екології земельних ресурсів і одночасно забезпечити належний рівень життя населення завдяки розв'язанню пакету соціальних проблем.

Кожна із складових програмного документа сталого розвитку характеризується відповідними вимогами, стандартами, показниками тощо. Цілком очевидним слід вважати те, що усі перераховані складові є продуктом суспільного відтворення і тісно корелюють між собою. Тому недооцінка однієї з них, як правило спричиняє адекватність змін інших. Інакше кажучи гармонія розв'язання триєдиного завдання сталого розвитку забезпечується виключно через збалансованість усіх складових. Разом з тим, найбільш важливою і складною для розв'язання є соціальна проблема, оскільки вона безпосередньо впливає на життєвий рівень людини. Складність полягає насамперед у необхідності переосмислення суб'єктами земельних відносин цінностей життя, які нині зорієнтовані в абсолютній своїй більшості на забезпечення матеріальних потреб. Більше того часто матеріальне переростає у «споживацтво». Звичайно, людство завжди потребувало актуалізації цінностей способу життя, проте лише зараз, в епоху зростаючої конкурентоспроможності знань і гостроти проблем екології, ціннісна конкурентоспроможність по справжньому стає імперативом [4,с.8]. Таким чином, найважливішою передумовою розв'язання соціальних завдань відповідно до сформованого світовою спільнотою програмного документа сталого розвитку є переосмислення суб'єктами генезису земельних відносин ціннісних орієнтирів. Зазначена передумова, на наше переконання, нині є найбільш складною, оскільки стартові умови її розв'язання в країнах з стабільною ринковою економікою, високими доходами населення більш сприятливі та прийнятніші по відношенню до України (Карпатського макрорегіону).

Земельна реформа у досліджуваному макрорегіоні, лейтмотивом організації якої було роздержавлення, паювання та приватизація земель спрямовувалась перш за все на

досягнення матеріальних економічних потреб. При цьому часто завдавалась шкода екології земельних ресурсів, погіршувалося життя населення. Інакше кажучи рівень та характер сформованих земельних відносин природно не був зорієнтований на організацію відтворення земельних ресурсів таким чином, щоби забезпечити розв'язання триєдиного завдання. Особливо значної шкоди завдало процесу відтворення земельних ресурсів паювання земель в основі якого були покладені неосоціалістичні засади «соціалізації», яка практично забезпечувала рівне право кожного селянина отримати у підпорядкування земельну ділянку (пай). Саме тому в результаті паювання цілісні земельні масиви були подрібнені на паї серед працездатних селян, сільського прошарку інтелігенції тощо. На перший погляд безкоштовна роздача земельних ділянок на селі засвідчує про створення сприятливих умов розв'язання кожним мешканцем села власних соціальних проблем. Насамперед це стосується створення нових робочих місць, можливості пайовиків самостійно забезпечити себе і свою сім'ю продуктами харчування, зростання обсягу доходів господарств населення тощо. Разом з тим, як засвідчують проміжні результати земельної реформи в аграрному секторі Карпатського макрорегіону рівень життя, характер розв'язання соціальних проблем на селі навпаки значно ускладнилось. Практично власні проблеми соціального захисту населення держава, місцеві органи самоврядування переклали на мешканців села, сільську інтелігенцію. Безкоштовна роздача земель, приватизація спричинила нині на селі до погіршення використання родючих сільськогосподарських земель, оскільки більшість селян не в змозі забезпечити належне відтворення земельних паїв. Більше того сільські медичні та культуро освітні працівники, вчителі мають інше професійне спрямування на підготовку якого державою затрачено значні кошти. Невиправданим, на нашу думку, слід вважати також виділення земельних паїв особам пенсійного віку, оскільки фізичні, фінансові, професійні складові діяльності більшості із них не є достатніми для організації ефективного відтворення земельних ресурсів. Крім цього можливості обробітку ними земельних ділянок з кожним роком зменшуються. Нині майже

половина жителів села — особи пенсійного віку. Зокрема за офіційними даними статистики в Івано-Франківській області станом на 1 січня 2007 року питома вага сільського населення у працездатному віці склала лише 54,6%. З них майже 32% у 2006 році були зайняті в сільськогосподарському секторі економіки. Несприятливим сформувався на селі також статеві-віковий склад сільських мешканців, оскільки питома вага осіб жіночої статі значно перевищує чисельність чоловіків. Статева деструктивність найбільш властива домогосподарствам (табл. 1).

Таблиця 1

Статеві-віковий склад членів сільських домогосподарств¹

	(відсотків)	
	2005	2006
Усі члени домогосподарств	100	100
чоловіки	44,1	45,4
жінки	55,9	54,6
Члени домогосподарств віком до 16 років	100,0	100,0
чоловіки	43,0	49,2
жінки	57,0	50,8
Члени домогосподарств у працездатному віці	100,0	100,0
чоловіки віком від 16 до 60 років	51,6	50,9
жінки віком від 16 до 55 років	48,4	49,1
Члени домогосподарств у віці старшому за працездатний	100,0	100,0
чоловіки 60 років і старше	30,0	32,3
жінки 55 років і старші	70,0	67,7

Не сприяє розв'язанню соціальних проблем на селі низький рівень номінальної середньомісячної заробітної плати. Зокрема за період 1995-2006рр. у сільському господарстві вона була найнижчою по відношенню всіх інших сфер

¹ Див. Стат. Збірник «Сільське господарство Івано-Франківщини». Держкомстат України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2007.-с.22

економічної діяльності. В 2006 році її середня величина для всіх видів економічної діяльності складала 923, в той час у сільському господарстві лише 569 грн. Таким чином, рівень середньої заробітної плати, який відноситься до одного з найважливіших показників соціального розвитку в аграрному секторі Карпатського макрорегіону був низьким не лише по відношенню до тих країн, що перейшли на модель сталого розвитку, а й стосовно інших сфер національної економіки.

Одним із чинників, який унеможливорює запровадження засад сталого аграрного сектора економіки у досліджуваному макрорегіоні є перерозподіл земельних ресурсів на користь індивідуального сектора, зокрема господарств населення. Подрібнення цілісних земельних масивів негативно впливає і очевидно впливатиме на розв'язання соціального пакету завдань сталого розвитку (табл.2).

Таблиця 2

**Частка сільськогосподарських угідь за категоріями
землекористувачів і власників землі та угідь у
Карпатському макрорегіоні****

(відсотків)

	2000р.		2001р.		2002р.		2003р.		2004р.		2005р.	
	С.г. підприємства	Господарства населення	С.г. підприємства	Господарства населення	С.г. підприємства	Господарства населення	С.г. підприємства	Господарства населення	С.г. підприємства	Господарства населення	С.г. підприємства	Господарства населення
Закарпатська	37,3	62,7	29,7	70,3	23,1	76,9	19,4	80,6	17,0	83,0	15,9	84,1
Івано-Франківська	37,7	62,3	35,4	64,6	29,6	70,4	24,8	75,2	23,6	76,4	21,7	78,3
Львівська	43,2	56,8	40,9	59,1	35,8	64,2	30,5	69,5	28,9	71,1	24,3	75,7
Чернівецька	52,2	47,8	47,7	52,3	44,3	55,7	37,3	62,7	35,2	64,8	28,3	71,7
По Україні	77,8	22,2	74,5	25,5	71,1	28,9	66,0	34,0	63,0	37,0	59,7	40,3

* Див. там же. с.27.

Приведені дані в табл. 2 засвідчують, що у досліджуваному макрорегіоні частка сільськогосподарських угідь у підпорядкуванні господарств селян перевищує аналогічний показник по Україні майже у 2 рази. Безперечно, що зазначена відмінність впливає на потенційні можливості розв'язання соціальних проблем і не врахувати її було би не виправдано.

Вирішення соціального пакету на селі у Карпатському макрорегіоні, відповідно до накреслень програми сталого розвитку потребує розв'язання ще деяких передумов. Насамперед це стосується переведення процесу відтворення земельних ресурсів на модель професіоналізму, як це має місце у багатьох високорозвинених країнах. Відтворювальний процес, основне завдання якого полягає в потребі розв'язання триєдиного завдання економіки, екології та забезпечення належного соціального захисту повинен бути організований з використанням засад його функціонування, властивих промисловості, будівництву, транспорту, зв'язку тощо.

З цією метою в Карпатському макрорегіоні слід розпочати об'єднання та укрупнення земель і створення на їх базі сучасних високоефективних сільськогосподарських підприємств усіх форм власності, які би могли вести відтворення земельних ресурсів з використанням новітніх інноваційних технологій, високої конкурентоспроможності, розширенні ринків збуту тощо.

Це аксіома, без імплементації якої запровадження моделі сталого економічного розвитку в аграрному секторі практично унеможливлено. Саме ця передумова є вирішальною для досягнення позитивних результатів при розв'язанні соціального пакету завдань на селі підчас використання, поліпшення, збереження та охорони земель.

Створення сільськогосподарських підприємств ринкового типу, а також високоефективних дрібнотоварних селянських господарств слугуватиме також базою реального запровадження моделі сталого розвитку господарювання.

Загострення екологічних, економічних та соціальних проблем в аграрному секторі економіки Карпатського макрорегіону при запровадженні ринкової моделі потребує адекватних заходів, в складі яких важлива роль належить земельним ресурсам. Земельна реформа, лейтмотивом проведення якої було роздержавлення, паювання та

приватизація не забезпечила належного використання, збереження, поліпшення та охорони земель. Навпаки призвела до погіршення відтворювального процесу, значно ускладнилося розв'язання соціальних питань. Пошук справжнього господаря землі, поділ цілісних земельних масивів на дрібні паї серед значної кількості жителів села включаючи в багатьох випадках сільську інтелігенцію значно ускладнив ефективність відтворювального процесу в аграрному секторі Карпатського макрорегіону. Особливо негативний вплив спричинила земельна реформа на поліпшення соціального пакету завдань. Нині на селі продовжують мати місце проблеми працевлаштування, підвищення рівня заробітної плати й доходів, поліпшення пенсійного й медичного обслуговування тощо. Ігнорування значною частиною чиновників належного розв'язання питань соціального захисту селянин призвело до масової міграції сільських мешканців за кордон в пошуках роботи, отримання засобів для проживання багатьох сімей. Треба зазначити, що соціальні наслідки таких заробітків надзвичайно негативно впливають на виховання дітей, збереження сімей тощо. Саме тому недооцінювати соціальну складову відтворювального процесу не є виправданим.

З метою поєднання спільних зусиль для розв'язання економічних, екологічних і соціальних проблем в процесі організації сільськогосподарського виробництва Світовою спільнотою розроблено Програмний документ-концепцію запровадження сталого розвитку, яким передбачено координацію зусиль на достатність відтворювального процесу.

Оцінка та аналіз можливостей переходу аграрного сектора на принципи сталого розвитку в цілому та відтворення земельних ресурсів зокрема, засвідчує, що в Карпатському макрорегіоні нині не розроблено програми (концепції), яка би була зорієнтована на вимоги програмного документа Ріо-92. Насамперед це стосується соціальних проблем, розв'язання яких стане можливим завдяки здійсненню певних передумов. В їх складі найбільш вагома роль належить заходам об'єднання та укрупнення дрібних земель низько ефективних господарств населення в результаті чого будуть створені умови формування новітніх сільськогосподарських підприємств.

Саме сільськогосподарські підприємства ринкового типу зможуть за допомогою висококваліфікованих професійних кадрів, належної матеріально-технічної бази, інноваційних технологій розв'язати триєдине завдання концепції сталого розвитку, тобто організувати відтворення земельних ресурсів таким чином, щоби досягти збалансованого розвитку не лише економічних і соціальних завдань, а й забезпечити належний рівень життя сільських мешканців.

Бібліографія

1. Девуист Д. **Измерение и оценка устойчивого развития на локальном уровне** // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємництва та організації виробництва.-2002.-№1-2.- С.63-75.
2. Дейнеко Л.В., Хлобистов Є.В. **Сталість соціально-економічного розвитку за умов суспільних трансформацій** // Регіональна економіка.-2005.-№4.-С.22-29.
3. **Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року** // Економіка АПК.-2007.-№11.-С.3-57
4. Пахомов Ю. **Біфуркаційний стан світосистемного ядра напередодні зміни світових лідерів** // Економіка України.-2008.-№4.-С.4-14.

Рецензент: д.е.н., професор Євдокименко В.К.

УДК 338.48:379.85

ІСНУЮЧІ СИСТЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ТА ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

С.М. ПИЛИПЕНКО

У статті розглянуто існування різних підходів до класифікації рекреаційних ресурсів. Запропоновано вдосконалити діючу систему класифікації з метою підвищення ефективності використання та відтворення рекреаційних ресурсів.

©С.М. Пилипенко - асистент Національного лісотехнічного університету України